

Розділ I

01

Щойно зима скувала суходіл, він увесь порепався. Розколени пішли по ньому завдовжки кілька чи³ або один, а то й декілька джанів⁴. Вони могли з'являтися будь-якої миті то там, то тут, геть безладно, без жодного визначеного напрямку.

Отже, суходіл порепався від морозу.

Старші, коли заходили з вулиці, були змушені обмітати віничком бурульки з аусів і примовляти:

— Ну й холоднеча надворі! Аж земля від морозу порепалася.

Візники ще затемна, під яскравою трійцею Орiona проїжджали на своїх бричках, розмахуючи батогами, по шістьсім десятків лі⁵, а щойно бралось на світ, завертали до заїзду, і перше, що вони казали розпорядникові, було таке:

— От лиха година — як ножем ріже!

А коли вони заходили в заїзд, знімали зроблені з собачого хутра шапки-вуханки, викурювали по лютьці й тягнулися рукою до гарячого маньтова⁶, то на тій простягнутій руці, на зовнішньому боці долоні, виднілося безліч тріщинок.

Отже, людські руки порепалися від морозу.

Продавці соєвого сиру тофу прокидалися вдосвіта й пересувалися вздовж вулиць, закликаючи покупців, а якщо хтось необачно ставив на землю свою дерев'яну квадратну тацю, повну соєвого сиру, то вже потім не міг відірвати її від землі — вона примерзала.

Ось один старий, продавець маньтовів. За спиною в нього — дерев'яна скриня, в якій лежали ще гарячі хлібці. Він вийшов на вулицю напитувати покупців, заледве зійшло сонце. Рушивши з дому, крокував швидко, а голос його лунав гучно. Та вже незабаром до його ніг ніби поначіплялися підкови,

³ Чи — китайська міра довжини. В одному чи приблизно 33 см.

⁴ Джан — китайська міра довжини. В одному джані приблизно 333 см.

⁵ Лі — китайська міра довжини. Один лі дорівнює 0,5 км.

⁶ Маньтов — паровий хлібець.

а на підшвах відчувалися гульки, як ото буває, коли людина наступить на яйце. То лід і сніг налипали на його підшви. Йти було важко, адже коли не пильнувати, можна впасти. Та він однаково падав. Це було не дуже добре, адже тоді скриня з маньтовими перекидалася, і вони один за одним висипалися з неї. Якщо поряд опинявся хтось, хто все бачив, то, скориставшись нагодою, — поки старий не міг встати після падіння — підбирав декілька маньтовів і йшов собі далі, з'їдаючи їх на ходу. Коли старий підводився, перелічував та закидав у скриньку решту маньтовів разом зі снігом, то виявляв нестачу. І тоді, усе зрозумівши, говорив услід людині, яка їла його маньтов і не встигла відійти далеко:

— Ну й холод, аж земля від морозу порепалася та й проковтнула мої маньтови!

Перехожий, почувши це, сміявся. А продавець помалу завдавав на плечі свою скриню та простував далі, хоча людин під ногами, як йому здавалося, більшало, а тому йти ставало дедалі важче. Спина пітніла, вії вкривалися памороззю, на вусах з'являлися нові бурульки, а оскільки він дихав, паморозь осідала і на вухах, і на налобнику шапки-вуханки, виготовленої з порепаної шкіри. Переслідуваний нападами страху, старий ішов повільніше, хвилюючись і тремтячи, ніби людина, яка вперше надягла ковзани і яку друзі виштовхали на ковзанку.

Цуценята, аж їм забивало подих, дзявкотіли від холоду цілу ніч, ніби хтось підпикав їхні лапи вогнем.

А мороз посилювався.

Від морозу луснули діжі.

Морозом скувало криниці.

Нічні завірюхи заліплювали снігом будинки, тож коли вранці люди прокидалися та йшли відмикати двері, ті не відчинялися.

Коли на суходолі починався зимовий сезон, усе змінювалося. Небо ставало сірим, ніби сам хаос являвся після поривів сильного вітру, а повітрям цілий день кружляв чистий сніг. Люди рухалися швидше, а коли дихали на морозі, то здавалося, що з їхніх вуст струмує дим. Степом вервечкою бігли коні, запряжені по семеро у великі вози: на них горіли ліхтарі, а над ними свистіли батоги, і все це — під трьома яскравими зірками Оріона, що з'являються в небі рано-вранці. Коли

коні пробігали зо два лі, на них виступав піт. А якщо неслися цими засніженими просторами далі, то й вони, і люди починали пашіти жаром. Лише коли сходило сонце, завертали до заїзду. Тільки тоді коні переставали пітніти, але їхня шерсть відразу акривалася памороззю.

Наївшись, люди й коні продовжували свій шлях. У тутешніх холодних місцях народу мало, не те що на півдні: проїхали одне село — і починалося друге, проминули один повіт — відразу опинилися в іншому. Нічого не видно, а якщо дивитися вдалечінь, побачиш хіба суцільну білизну. З одного села ніяк не розгледиш іншого. Зрозуміти, в якому напрямі їдеш, можна лише спираючись на пам'ять тих, хто знає дорогу. Великі вози, запряжені сімома кіньми, везуть зерно до найближчого міста. Хтось має на продаж соєві боби, хтось гаоліи⁷. А назад візьме із собою олію, сіль і сукно.

Хуланьхе — саме таке маленьке містечко. Про нього не скажеш, що воно процвітає, бо тут лише дві великі вулиці: одна пролягла з півночі на південь, інша — із заходу на схід. Найбільш відомим слід визнати їхнє перехрестя, адже там зібрався цвіт усього міста. На перехресті знаходився магазин золотих і срібних прикрас, гуртовий мануфактурний, крамниця, де продавали олію та сіль, чайна й аптека, а поряд ще й приймав іноземний лікар, що рвав зуби. На дверях того лікаря було причеплено велику вивіску з намальованим, надзвичайно великим — завбільшки з мірний ківиш для рису — зразком зубів. Така реклама в маленькому містечку не виглядала доречно, позаяк люди не розуміли, що воно й до чого. Магазины для олії, солі й тканин не мали реклами, от хіба на дверях соляної крамниці був накреслений ієрогліф «сіль», а на вході до мануфактурної висіли чи не з прадавніх часів два полотняних прапорці. Решта — наприклад, вивіска на аптеці, також були звичайними: за дверима вивішували ім'я лікаря, який в окулярах для далекозорих простягав руку і на маленькій подушечці перевіряв пульс у жінок. Якщо лікаря звали Лі Йончвень, то й аптека називалася «Лі Йончвень». Люди покладалися на свою пам'ять, і нехай би Лі Йончвень забрав свою вивіску, вони однаково знали, що він там. І стосувалося це не лише мешканців міста. Навіть сільські прибульці здебільшого пам'ятали міські вулиці й усе, що на них розташоване. Отож ні реклама, ні різні вигадки задля приваблювання

⁷ Гаоліи — рослина роду сорго, безплідна культура, яка здавна вирощується в Китаї.

покупців не були потрібні. Хто хотів купити олії, солі чи набрати сукна, той йшов собі до крамниці та купував. А якщо комусь того не треба, то хоч який великий напис, туди однаково не заходили. І зубний лікар був прикладом такого порядку: усі приїжджі, дивлячись на великі зуби, ніяк не могли надивуватися, чому перед вивіскою скупчувалося багато людей, які уважно її обдивлялися, а проте нічого не розуміли. Хай навіть у котрогось із них саме боліли зуби, але він у жодному разі не йшов би до лікаря, що рвав їх по-іноземному; він радше пішов би до аптеки Лі Йончвєня і купив там два лян⁸ коптису⁹, а вертаючи додів, посмоктав би його, та й по всьому! А все тому, що зуби на вивісці занадто великі, ба через це навіть наганяли доброго страху.

⁸ Лян — китайська міра ваги, один лян становить 50 грама.

⁹ Коптис — трав'яниста рослина, використовується в медицині.

Отож, за два-три роки, поки вона тут висіла, рвати зуби до іноземного лікаря прийшли одиниці.

Незабаром той лікар, а точніше лікарка, напевне від безвиході, не зумівши прожити зі свого ремесла, почала займатися ще й акушерством.

Окрім двох перехрещених вулиць, у містечку було дві інші: Друга східна вулиця та Друга західна вулиця. Вони тяглися з півночі на південь, кожна на п'ять-шість лі.

На цих двох вулицях не містилося нічого прикметного, що могло б запам'ятатися, — тільки декілька храмів, декілька крамниць, що продавали коржі, та ще низка бакалійок.

На Другій східній вулиці розкинувся «вогняний» млин, що працював на електриці. Він мав великий двір і надзвичайно високий димар, викладений із гарної червоної цегли. Кажали, що всередину того «вогняного» млина не можна потрапити, адже до нього заборонено торкатися, а хто торкнеться, того спалить вогнем на смерть, інакше чого б то йому називатися вогняним? А оскільки там горів вогонь, подекували, що для того, аби крутити жорно, не використовували коней чи віслюків, а застосовували полум'я. Зазвичай люди дивувалися: як це так, вогонь використовують, а млин досі не згорів? Думали-гадали, але не розуміли, і що більше вони думали, то більше збивалися з пантелику. І ще, ніби зумисне, саме на той вогняний млин не пускали відвідувачів. Оповідали, що на воротах стоїть охоронець.

На Другій східній вулиці було також дві школи: одна на південному кінці, інша — на північному. Обидві розташовувалися

на території храмів: одна в храмі Володаря Драконів, інша в храмі Праотця даосів¹⁰. І обидві вважалися молодшими школами: та, що містилася в храмі Володаря Драконів, розводила шовкопрядів і називалася сільськогосподарською, а в храмі Праотця даосів була звичайна молодша школа, проте в ній існувала група вищого рівня, тож її також звали вищою молодшою.

Ці дві школи, хоча й мали неоднакові назви, насправді нічим не різнилися. Хіба що та, яку називали сільськогосподарською, восени смажила на олії шовкопрядів, а відтак її викладачі могли кілька разів гарненько попоїсти.

Та, що називалася вищою молодшою, не мала шовкопрядів, аби поїсти, але її учні справді були вищими на зріст від учнів сільськогосподарської школи. Останні починали навчання з того, що читали «людина, рука, нога, ніж, мірка», причому найстаршим серед них не виповнилося більше шістнадцятисімнадцяти. А з учнями вищої молодшої школи справа була інакша. Вона славилась як іноземна, а також мала учня, якому минуло двадцять чотири роки і котрий раніше провів чотири чи п'ять років у приватній сільській школі. Ще там був один пан, який перейшов навчатися, два роки відпрацювавши бухгалтером бакалійної крамниці.

І от цей учень молодшої школи, пишучи листа додому, надряпав лише таке: «Чи одужали очі в Голомозика?». Голомозиком прозивали його восьмирічного старшого сина. Про свого другого сина й доньку він не згадав, бо ж коли згадувати всіх, лист вийде дуже довгим. А що він був головою родини і батьком цілої купи дітей, то в листах завжди багато писав про домашні справи. Наприклад: чи принесли орендну платню власникові ділянки на прізвище Ван? чи продали соєві боби? яка ситуація на ринку? тощо.

У класі такий учень мав особливий статус. Вчителі мусили його поважати, адже коли вони втрачали уважність, він підводився і, тримаючи в руках «Ієрогліфічний словник Кансі»¹¹, заганяв учителя в тісний кут, вказуючи на помилку. Наприклад, він говорив, що «світ» із вислову «безмежний всесвіт» — це не те саме, що «світ» у назві рослини «світ мильний»¹².

На Другій західній вулиці не тільки не побудували жодного млина, а й зі шкіл стояла лишень одна, мусульманська, яка розмістилася в храмі Бога-покровителя міста.

¹⁰ Праотець даосів — йдеться про Лаодзі (604 до н. е. — 531 до н. е.), засновника даосизму.

¹¹ «Словник Кансі» — фундаментальне лексикографічне видання часів імператора Кансі (1654–1722), глумливий ієрогліфічний словник.

¹² «Світ мильний» — одна із назв мильника лікарської, урядованої рослини з родини гвоздичкових.